

Badania naukowe Krystyny Kasprzyk

Dorota Szeliga

Uniwersytet Warszawski

Niniejszy tom studiów – *Przejścia i przemiany w dawnych literaturach romańskich* – poświęcony jest profesor Krystynie Kasprzyk, wybitnej mediewistce i badaczce francuskiej literatury renesansowej. Jej niezwykła osobowość w sposób zdecydowany wpłynęła na zakres i poziom badań nad dawną literaturą francuską w Polsce. Swoimi analizami i pasją odkrywania literatury średniowiecznej i renesansowej zaraziła wielu studentów, z których część podążyła drogą naukową, przygotowując rozprawy doktorskie i habilitacyjne. Jej odejście w maju 2012 roku pozostawiło grono jej przyjaciół i uczniów z poczuciem autentycznej, dotkliwej straty, dla wielu była bowiem nie tylko naukowym autorytetem, ale i człowiekiem niezwykle szlachetnym, pełnym dobroci, serdeczności i skromności. Jej hart ducha w trudnych sytuacjach, którego dowody dała już w swej młodości, a w sposób szczególny w stanie wojennym, wzbudzał szacunek i powodował, że zawsze gromadziła wokół siebie wielu ludzi, a przede wszystkim studentów i młodych pracowników naukowych.

Krystyna Kasprzyk urodziła się 19 października 1922 r. w Rawie Mazowieckiej. Jej rodzice, Stanisław Kasprzyk i Stefania z d. Spadalik, byli nie tylko nauczycielami, ale i świetnymi organizatorami placówek oświatowych, zaangażowanymi w tworzenie tkanki społecznej kraju po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku. Krystyna była ich czwartym z pięciorga dzieci. W roku 1930 rodzina przeniosła się do Mościc pod Tarnowem i tam Krystyna spędziła dzieciństwo. Wraz z siostrami Zofią, Anną i Marią uczęszczała do zakonnego żeńskiego Gimnazjum Sacré-Cœur w pobliskiej Zbylitowskiej Górze. Gdy wybuchła II wojna światowa, cała rodzina zaangażowała się w działalność konspiracyjną. Rodzice organizowali tajne nauczanie,

brat Stefan ps. „Dzik” był współorganizatorem Szarych Szeregów w Mościcach, a później jako żołnierz Armii Krajowej zginął podczas osłony operacji „Most III”. Ona sama również działała w AK pod pseudonimem „Freja” (nordycka bogini miłości, magii i wojny). Została przeszkolona jako sanitariuszka, działała w wywiadzie, prowadząc nasłuchy radiowe. Po zdaniu matury w 1940 roku pomagała rodzicom w organizowaniu tajnego nauczania. Po wojnie rozpoczęła studia na Uniwersytecie Jagiellońskim. Studiuje romanistykę i anglistykę, ale w 1945 przerywa studia i wstępuje do Zgromadzenia Sióstr Urszulanek SJK (tzw. urszulanek szarych). Tam opiekuje się sierotami wojennymi, następnie jest kierowniczką internatu. Po ciężkiej operacji w roku 1947 zmuszona jest opuścić klasztor i po długiej rekonwalescencji podejmuje studia na Uniwersytecie Warszawskim. Kończy romanistykę w 1951 i anglistykę w 1952. Od stycznia 1952 pracuje w Katedrze (później Instytucie) Romanistyki, przechodząc kolejne stopnie od asystenta do profesora zwyczajnego. Dłuższe pobyty w Paryżu, zwłaszcza czteroletni staż we francuskim Ośrodku Badań Naukowych (Centre National de la Recherche Scientifique) pozwalają jej na uzyskanie z odznaczeniem państwowego doktoratu francuskiego w 1964 roku, a za swoją pracę doktorską otrzymuje nagrodę Académie des Inscriptions et Belles-Lettres. W czasie przeszło 40-letniej pracy naukowej pełni szereg kierowniczych funkcji na Uniwersytecie Warszawskim i poza nim. W 1980 roku zostaje zaproszona na roczny kontrakt w Uniwersytecie Paris IV (dawna Sorbona). Na wieść o wprowadzeniu stanu wojennego natychmiast, 17 grudnia, przyjeżdża do Warszawy, ryzykując, że nie będzie mogła ponownie wyjechać z kraju. Upewniwszy się, jaka jest sytuacja sióstr i przyjaciół, decyduje o powrocie do Paryża w celu ukończenia kontraktu. We Francji pomaga przebywającym tam polskim studentom. Jako członek Solidarności (od 1980 r.) w stanie wojennym angażuje się w uniwersytecki ruch oporu. Po powrocie do kraju przyjmuje powierzoną jej przez kolegów funkcję dyrektora Instytutu Romanistyki i z całą determinacją broni wielu z nich przed represjami systemu komunistycznego. Cały czas publikuje w kraju, we Włoszech i we Francji. Dbą, aby nie zamarły kontakty naukowe z uczelniami zagranicznymi mimo trudnej sytuacji politycznej w kraju. Nawet w latach 80. udaje jej się zorganizować międzynarodową konferencję na temat cierpienia w średniowieczu (1984).

Profesor Kasprzyk była bardzo cenionym wykładowcą. Jej seminarium magisterskie przez lata cieszyło się ogromnym powodzeniem głównie ze względu na wysoki poziom i duży zakres wolności, jaki pozostawiała swoim studentom w wyborze tematów i prowadzeniu badań. Wymagała od nich jednocześnie konsekwencji i wytężonej pracy. Wykształciła ponad dziewięćdziesięciu magistrów (w tym dwóch na Sorbonie) i dziewięć-

ciu doktorów. Po przejściu na emeryturę nadal publikowała i prowadziła seminarium doktorsko-habilitacyjne. Od początku lat 90. w budynku Instytutu Romanistyki przy ulicy Oboźnej 8, w gabinecie 101, miały miejsce comiesięczne spotkania młodych badaczy z ośrodków uniwersyteckich całej Polski przygotowujących doktoraty i habilitacje. Spotkania te odbywały się nawet wówczas, gdy stan zdrowia Pani Profesor znacznie się pogorszył. Wtedy zjazdy odbywały się w jej mieszkaniu na Jelonkach, gdzie wraz z siostrą Marią, psem Dyzią i kotami Dzikuską i Wezyrem prowadziła dom otwarty dla wszystkich entuzjastów literatury dawnej.

W 1993 roku został wydany zadedykowany Pani Profesor tom pamiątkowy dla uczczenia czterdziestolecia jej pracy naukowej i dydaktycznej na Uniwersytecie Warszawskim. W zbiorze studiów noszącym tytuł *Narrations brèves*, opublikowanym przez dwójkę dawnych uczniów Ewę Dorotę Żółkiewską i Piotra Salwę, znajdujemy prace poświęcone jednemu z ulubionych tematów Pani Profesor – krótkim formom narracyjnym¹.

Yvonne Bellanger, wybitna badaczka francuskiej literatury renesansowej, żegnając prof. Kasprzyk na łamach czasopisma „Seizième Siècle”, napisała, że była uznanym autorytetem w zakresie francuskiej prozy narracyjnej XV i XVI wieku. Taką niekwestionowaną opinią Krystyna Kasprzyk cieszyła się również wśród specjalistów włoskich i amerykańskich. Od czasu swoich studiów w Paryżu prowadziła bardzo ożywioną współpracę z ośrodkami uniwersyteckimi w Europie.

Rozprawę doktorską poświęconą językowi Nicolasa de Troyes rozpoczęła na Uniwersytecie Warszawskim pod kierunkiem prof. Haliny Lewickiej. W 1956 r. dzięki staraniom promotora otrzymała stypendium ufundowane przez Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego, Ministerstwo Spraw Zagranicznych i Polską Akademię Nauk, a ze strony francuskiej przez l'École Pratique des Hautes Études. Stypendium to umożliwiło jej wyjazd do Paryża, gdzie wstępny projekt doktoratu został rozszerzony i objął całość problematyki dzieła Nicolasa de Troyes. Kolejne stypendium przyznane na okres dwóch lat przez Centre National de la Recherche Scientifique pozwoliło jej ukończyć pracę. W 1964 roku, w Paryżu, Krystyna Kasprzyk przedstawiła dwie rozprawy składające się na państwowy doktorat francuski (*doctorat d'Etat*): rozprawę główną *Nicolas de Troyes et le genre narratif en France au XVIe siècle*², za którą otrzymała nagrodę Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, i rozprawę uzupełniającą, którą stanowiła edycja krytyczna zbioru

¹ *Narrations brèves. Mélanges de littérature ancienne offerts à Krystyna Kasprzyk, études réunies et publiées par P. Salwa et E.D. Żółkiewska, Droz, Genève–Warszawa 1993.*

² *Nicolas de Troyes et le genre narratif en France au XVIe siècle*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Librairie C. Klincksieck, Warszawa–Paris 1963.

nowel Nicolasa de Troyes *Le Grand Parangon des Nouvelles nouvelles* w prestiżowym wydawnictwie Société des Textes Français Modernes³.

Zawsze z wdzięcznością podkreślała wsparcie, jakiego doświadczyła w czasie swoich studiów na Sorbonie ze strony profesorów Boutière'a, Fabre'a, Lebègue'a, Wagnera. Za swojego mistrza Krystyna Kasprzyk uważała profesora Sorbony Verdun-Louis Saulnier, znakomitego badacza literatury renesansowej. Współpracę z nim rozpoczęła w 1956 roku, gdy zgodził się być promotorem jej rozprawy doktorskiej poświęconej mało znanemu pisarzowi z Szampanii. Tak oto pisała o profesorze:

Jako promotor – a był nim podwójnie, będąc promotorem mojej rozprawy doktorskiej i jednocześnie kierownikiem moich badań w CNRS (Centre national de la recherche scientifique) – nigdy nie przejawiał najmniejszego dogmatyzmu: nawet jeśli moje wyprawy w kierunku folkloru wydawały mu się początkowo mało obiecujące, gdy już zaakceptował opiekę nad moimi badaniami, zawsze podtrzymywał mnie na duchu, szczególnie w momentach, gdy ja sama uginałam się pod ilością materiałów. Po obronie doktoratu interesował się kolejnymi etapami mojej drogi uniwersyteckiej. Zachowałam niezapomniane wspomnienia z długich rozmów przy ulicy Gay-Lussac w trakcie moich kolejnych pobytów we Francji i przechowuję starannie listy, w których trudno oddzielić głos mistrza od głosu człowieka⁴.

Dedykacja, którą prof. Saulnier umieścił na egzemplarzu swojej książki подарowanym Krystynie Kasprzyk w czasie jedyne go pobytu w Warszawie w 1975 roku, wiele mówi o ich wzajemnych relacjach: „Dla Pani Kasprzyk, która uczyniła mi honor bycia moją uczennicą, z serdecznym wspomnieniem długich lat wspólnej pracy i wizyty w jej ojczyźnie”.

Ona sama tak wspominała jego rolę w jej kształtowaniu jako badacza literatury:

Od początku potrafił uczulić mnie na niebezpieczeństwa płynące z badań pozabawionych dyscypliny, wyznaczanych przypadkowymi odkryciami, które były dla mnie niezwykle atrakcyjne. Szanując bieg moich pomysłów w tym jakże niebezpiecznym i mało zbadanym terenie, kierował moją pracą z właściwą sobie stanowczością, dając poczucie bezpieczeństwa⁵.

³ Nicolas de Troyes, *Le Grand Parangon des Nouvelles nouvelles*, édition critique avec introduction et notes par K. Kasprzyk, STFM, Paris 1970.

⁴ *In memoriam V.-L. Saulnier*, „Cahiers de Varsovie” 1981, t. VIII, s. 8–9. Przekład autorki artykułu.

⁵ *Avant-propos*, [w:] *Nicolas de Troyes et le genre narratif en France au XVIe siècle*, dz. cyt., s. 6.

Obszary badawcze, na które wkroczyła, chcąc wydobyć z zapomnienia Nicolasa de Troyes, były, jak sama pisała, „niebezpieczne i słabo zbadane”. Ten skromny autor z Szampanii uważany był przez krytykę za pisarza mało oryginalnego. W swojej pracy polemizowała z takim podejściem i zaproponowała inną perspektywę badawczą. Uważała, że zarzut ten, szczególnie jeśli się go rozumie jako brak oryginalności twórczej, był nieuzasadniony. Można by zastosować go zresztą w stosunku do wielu autorów tego okresu, nawet Chaucera czy Boccaccia. Problem oryginalności widziała w ten sposób:

To, co determinuje wartość autora, to przede wszystkim wybór, jakiego dokonuje w tym, co Gaston Paris nazywał „wędrującym materiałem” („matériel roulant”) literatury narracyjnej, i sposób, w jaki go traktuje. Tradycyjny charakter opowiadań jest, można powiedzieć, regułą. I choć nie dorównuje swoim dwóm poprzednikom, to w tym, co nie jest wiernym odtworzeniem źródeł, Nicolas de Troyes ma prawdziwe zasługi⁶.

Krystyna Kasprzyk kontynuowała swoje badania nad szesnastowieczną prozą narracyjną i pracowała nad udostępnieniem kolejnego tekstu szerszej publiczności. W 1980 roku ukazało się przygotowane przez nią wydanie krytyczne zbioru nowel noszące tytuł *Nouvelles Recréations et Joyeux devis* francuskiego pisarza Bonaventure Des Périers⁷. O wartości naukowej tej pozycji stanowi między innymi fakt, że wydanie to zostało wybrane do programu państwowego konkursu *agrégation* z literatury francuskiej we Francji w roku akademickim 2008/2009.

W swoich studiach i artykułach Krystyna Kasprzyk chętnie wracała do zagadnień prozy narracyjnej. Małgorzata z Nawarry, królowa-pisarka, była jedną z jej ulubionych postaci. Poświęciła jej kilka publikacji, m.in. przekrojowy artykuł porównujący *Heptameron* królowej Nawarry i *Dekameron* Boccaccia⁸. Analizowała również wykorzystanie tradycyjnych motywów literackich w *Heptameronie* oraz temat miłości i cierpienia kobiet w tym zbiorze nowel⁹. Zwróciła też uwagę na mało znaną działalność li-

⁶ Tamże, s. 5.

⁷ Bonaventure Des Périers, *Nouvelles récréations et joyeux devis*, édition critique avec introduction et notes par K. Kasprzyk, STFM, H. Champion, Paris 1980.

⁸ *Marguerite de Navarre lecteur du Décaméron*, „Studi Francesi” 1990 (XXXIV), nr 100, s. 1–11.

⁹ *La matière traditionnelle et sa fonction dans l'« Heptameron »*, [w:] *Mélanges de littérature comparée et de philologie offerts à Mieczysław Brahmer*, PWN, Warszawa 1967, s. 257–264; *L'amour dans l'« Heptameron » de l'idéal à la réalité*, [w:] *Mélanges d'histoire littéraire (XVIe–XVIIe siècles) offerts à R. Lebègue*, A. G. Nizet, Paris 1969, s. 51–57; *La souffrance de femmes dans l'« Heptameron »*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Litteraria” 1985, nr 14, s. 71–79.

teracką francuskiego wydawcy Henri Estienne'a, podkreślając hybrydalny charakter jego *Apologii Herodota*¹⁰. Nowele Des Périers'a były wielokrotnie tematem jej analiz. Powstały artykuły *Des Périers i alchemia: od źródła do intertekstu*¹¹ i *Przykład przewrotnego komizmu: użycie przysłów w „Nowych rekreacjach” Bonawentury Des Périers*¹². Na osobną uwagę zasługuje bardzo ciekawe studium poświęcone *Próbowi* Montaigne'a, w którym rozważała niezwykle wnikliwie bardzo delikatny problem stosunku pisarza do konformizmu¹³.

Publikacje profesor Kasprzyk nie ograniczały się jednak do tematyki związanej z szesnastowieczną prozą francuską. Była uznaną mediewistką i wiele prac poświęciła właśnie temu okresowi literatury francuskiej. Villon pozostawał w centrum jej zainteresowań¹⁴, nosiła się z zamiarem napisania monografii na temat jego twórczości, niestety nie zdążyła tego projektu zrealizować. Kilka studiów poświęciła średniowiecznej literaturze komicznej, udowadniając, że ma niezwykle poczucie humoru i świetnie porusza się w tym dość ryzykownym świecie zawieszonym między rubasznością a subtelną ironią¹⁵.

Profesor Kasprzyk wracała też zawsze z przyjemnością do jednego ze swoich ulubionych tematów – folkloru. Badała funkcjonowanie motywów w *Powieści o lisie*, piętnastowiecznej i szesnastowiecznej noweli francuskiej oraz folklorze polskim¹⁶.

¹⁰ *Henri Estienne conteur*, [w:] *La nouvelle française à la Renaissance, études réunies par L. Sozzi et présentées par V.L. Saulnier, Slatkine, Genève-Paris 1981, s. 471-480.*

¹¹ *Des Périers et l'alchimie : de la source à l'intertexte*, [w:] *Mélanges dédiés à Guy Demerson*, Champion, Paris 1993, s. 451-460.

¹² *Un exemple de comique subversif : l'emploi du proverbe dans « les Nouvelles Récréations » de B. Des Périers*, [w:] *Le comique verbal en France au XVIe siècle*, [red. H. Lewicka], Publications du Centre de Civilisation Française de l'Université de Varsovie, Varsovie 1981, s. 219-226.

¹³ *Montaigne et le conformisme*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Litteraria” 1982, nr 8, s. 37-53.

¹⁴ *Les femmes et les hommes dans le monde représenté de François Villon*, [w:] *Représentations de l'Autre (du Moyen Âge au XVIIe siècle)*, études réunies par É. Berriot-Salvadore, Publications de l'Université de Saint-Étienne, [Saint-Étienne] 1995, s. 215-223.

¹⁵ *Pour la sociologie du fabliau : convention, tactique et engagement*, [w:] *Mélanges offerts à H. Lewicka*, „Kwartalnik Neofilologiczny” 1976 (XXIII), z. 1-2, s. 154-161; *Les quinze joies d'un mariage*, [w:] *Mélanges de langue et de littérature du Moyen Âge et de la Renaissance offerts à Jean Frappier*, Droz, Genève 1970, s. 499-508.

¹⁶ *L'homme et l'animal : du Roman de Renart au folklore polonais*, [w:] *Et c'est la fin pour quoy sommes ensemble. Hommage à Jean Dufournet*, Champion, Paris

Nie sposób pominąć również prac profesor Krystyny Kasprzyk z zakresu recepcji literatury francuskiej w Polsce i stanu badań romanistycznych. Bardzo ciekawe są dwa studia: jedno poświęcone obecności poezji Ronsarda w Polsce, drugie – pracom polskich badaczy dotyczących Rabelais’go¹⁷. Współtworzyła bardzo ważne wydawnictwo gromadzące i dokumentujące bibliografię prac polskich romanistów¹⁸, była autorką wielu haseł encyklopedycznych¹⁹.

Profesor Kasprzyk doceniała również znaczenie popularyzatorskie wydawanych pozycji. Już w 1963 przygotowała wraz z Anną Tatarkiewicz *Powiadki ucieszne a swawolne. Wybór francuskiej literatury narracyjnej XV i XVI wieku*²⁰. Znalazły się tam fragmenty m.in. *Piętnastu uciech małżeńskich* anonimowego autora, *Stu nowych nowel* Philippe’a de Vigneulles oraz nowele i powiadki takich autorów, jak Nicolas de Troyes, Bonaventure Des Périers, Marguerite de Navarre. Zawdzięczamy jej również liczne tłumaczenia poezji²¹ i bardzo ważny dla polskiego językoznawstwa przekład dzieła Ferdinanda de Saussure’a *Kurs językoznawstwa ogólnego (Cours de linguistique générale)*²². Interesowała się również przekładami i problemami związanymi z translatoryką. Jeden z ostatnich tekstów, *Tropami dawnego tłumacza*, poświęciła właśnie tej tematyce²³.

1993, s. 775–782; *Les thèmes folkloriques dans la nouvelle française de la Renaissance*, „Cahiers de l’Association Internationale des Études Françaises” 1966, nr 18 (marzec), s. 21–30.

¹⁷ *Ronsard en Pologne*, [w:] *Le poète et ses lecteurs : le cas Ronsard*, „Œuvres et Critiques”, VI, 2, hiver 1981–1982, s. 39–45; *Les études polonaises en Pologne*, [w:] *Conteurs et romanciers de la Renaissance. Mélanges offerts à Gabriel-André Pérouse*, Champion, Paris 1997, s. 239–253.

¹⁸ *Les études françaises en Pologne (Bibliographie)*, t. I–III (1956–1966; 1967–1971; 1972–1976), Centre de civilisation polonaise de Paris-Sorbonne, Paris 1967–1977.

¹⁹ M.in. *Mały słownik pisarzy francuskich, belgijskich i prowansalskich*, Wiedza Powszechna, Warszawa, 1964.

²⁰ *Powiadki ucieszne a swawolne. Wybór francuskiej literatury narracyjnej XV i XVI w.*, wybór i wstęp K. Kasprzyk, przeł. A. Tatarkiewicz, il. E. Markowski, PIW, Warszawa 1963.

²¹ Przekład wierszy cytowanych w: J. Huizinga, *Jesień średniowiecza*, PIW, Warszawa 1967; B. Geremek, *Życie codzienne w Paryżu F. Villona*, PIW, Warszawa 1972.

²² F. de Saussure, *Kurs językoznawstwa ogólnego*, przekł. K. Kasprzyk, wyd. 1, wstęp W. Doroszewski, Warszawa 1961 (wyd. 2 popr.: wstęp i przypisy K. Polański, Warszawa 1991).

²³ *Ślady obecności: księga pamiątkowa ofiarowana Urszuli Dąmbskiej-Prokop przez kolegów, uczniów i przyjaciół/Traces d’une présence : mélanges offerts à Urszula Dąmbska-Prokop par ses collègues, élèves et amis*, red. I. Piechnik, M. Świątkowska, Wydawnictwa Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2001.

Zaprzyjaźniona była z wieloma romanistami we Francji, Włoszech, Stanach Zjednoczonych, utrzymywała z nimi stałe kontakty i wymianę naukową. Była członkiem wielu towarzystw naukowych, m.in. Société d'Histoire Littéraire en France (1966–1988), Société Internationale Arthurienne, wchodziła w skład komitetu redakcyjnego „Kwartalnika Neofilologicznego” (1973–74), była członkiem korespondentem „Studi Francesi”.

Prace badawcze Profesor Kasprzyk i jej działalność dydaktyczna miały ogromny wpływ zarówno na rozwój badań nad francuską literaturą średniowieczną i renesansową w Polsce, jak i na tworzenie się środowiska polskich badaczy dawnej literatury francuskiej. Była Mistrzem, wymagającym i surowym, kiedy potrzeba, a jednocześnie osobą życzliwą, dającą wsparcie i służącą radą w każdym intelektualnym impasie. Niestrudzenie i do końca swoich dni interesowała się sprawami innych ludzi. Brak jej rady i wsparcia jest bardzo dotkliwy dla polskiego środowiska romanistycznego.